

crkva u svijetu

OSVRTI I PRIKAZI

KNJIŽEVNA STRUKTURA I TEOLOŠKA PORUKA NOVOZAVJETNIH SPISA

W. J. Harrington, *Uvod u Novi zavjet — Spomen ispunjenja, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1975.**

Mato Zovkić

Prosječni čitalac sklon je posegnuti za Biblijom te je čitati kao da je jedno djelo, jednog autora, nastalo u jednom vremenskom razdoblju. Biblija je međutim knjižnica, a ne knjiga. Ona je skup raznorodnih književnih i teoloških djela koja su nastajala stoljećima a na njima je radilo mnoštvo grupa i pojedinaca. Istina, jedan je božanski autor Biblije, ali se on poslužio mnogim ljudskim autorima i različitim književnim vrstama. Ovo vrijedi ne samo za Stari nego i za Novi zavjet, iako je novi Zavjet nastao u razdoblju od oko 50. godine do otprilike 120. g. poslije Krista te obuhvaća svega 27 spisa koji su sa stanovišta književne vrste i kompozicije srodniji i zaokruženiji od starozavjetnih spisa. Biblijska znanstvena disciplina koja pomaže razumjeti nastanak, književnu strukturu i teološku poruku pojedinih novozavjetnih spisa zove se *uvod u Novi zavjest*.

Prvu i posljednju knjigu te vrste priredio je za čitaoce hrvatskog jezičnog područja zagrebački profesor Rudolf Vimer god. 1903.¹ Iza drugog svjetskog rata cilkostilski su za potrebe studenata teologije izdali uvod u NZ Maksimilijan Lach god. 1958.² i Jerko Bakotin god. 1962.³ Bonaventura Duda napisao je god. 1968. kao dodatak Bibliji Stvarnosti sažet uvod u novozavjetne knji-

* Djelo je s engleskog preveo naš mladi bibličar-teolog, pisac ovog prikaza MATO ZOVKIC; upravo smo se stoga i obratili Zovkiću da — kao naš suradnik i prevodilac — predstavi našem općinstvu Harringtonovo djelo u *Crkvi u svijetu*. (Uredništvo)

¹ RUDOLF VIMER: *Uvod u svete knjige Novoga Zavjeta*, Zagreb, Tisak Antuna Scholza, 1903, 338 str. Posebnom uvodu u novozavjetne knjige u ovom djelu prethodi opći uvod u NZ u kojem je obraden kanon, tekst i prijevodi NZ (12—89).

² MASKIMILIJAN LACH: *Novozavjetna introdukcija i biblijska hermeneutika*, Zagreb, Nadbiskupsko bogoslovno sjemenište, 1958, 67 plus 242 str. Autor u predgovoru priznaje da se potpuno držao latinskog uvoda u SP što su ga god. 1940. priredili u Rimu P. H. Höpfl i B. Gut. i Lach je u svojoj knjizi na početku obradio kanon, tekst i prijevode NZ.

³ JERKO BAKOTIN: *Posebni uvod u novi zavjet*, Zadar, Franjevački provincijalat, 1962, 300 str. malog formata.

Ovamo treba pribrojiti i tri sveska uvoda u sinoptike, Pavla i Ivana:

A. ŠKRINJAR: *Sinoptička evanđelja. Uvod. Izabrana egzegetska pitanja*, Zagreb, Filozofsko-teološki institut D. I, 1972, 47 plus 50 str.

ISTI: *Paulove poslanice. Uvod. Izabrana egzegetska pitanja*, Zagreb, isti izdavač, 1971, 103 str.

ISTI: *Evanđelje, poslanica i Otkrivenje sv. Ivana. Uvod. Izabrana egzegetska pitanja*, Zagreb, isti izdavač, 1971, 91 str.

ge.⁴ Početkom ove godine Kršćanska je sadašnjost izdala Harringtonov *Uvod u NZ* koji su među svim katoličkim djelima ove vrste na stranim jezicima odabrali hrvatski bibličari kao najprikladniji za studente teologije te daljnje biblijsko doobrazovanje prezbitera, redovnica i laika.⁵

Sto sadrži Harringtonova knjiga?

U predgovoru autor kaže da na temelju iskustva poučavanja Novog zavjeta na dominikanskoj bogosloviji u Tallaghtu u Irskoj priređuje »uvod u Bibliju koji se oslanja na rezultate suvremenog istraživanja Biblije te koji bi poslužio potrebama studenata teologije i zainteresiranih laika« (7). Djelu dakle nije svrha daljnje istraživanje književne strukture i teološke poruke NZ nego zdrava i praktična sinteza onog što je istraženo i prihvaćeno među katoličkim pa i nekatoličkim bibličarima.

U prvom je poglavlju obrađena politička, kultura i religijska povijest grčko-rimskog i židovskog svijeta u razdoblju Kristova povijesnog djelovanja i nastajanja novozavjetnih spisa (11-74). U drugom poglavlju riječ je o nastanku prvih triju evanđelja koja se zbog sličnosti građe i rasporeda zovu sinoptičkim (75-127). Tu je zapravo riječ o nastajanju narativne građe i zbirke Isusovih izreka. To se oblikovalo kao rezultat apostolske kerigme za potrebe misionarskog nastupanja i unutrašnjeg izgrađivanja onih koji su se već odazvali na vjeru. Ovdje se upoznajemo i s *metodom povijesti oblika* koju su iz starozavjetnog prenijeli na novozavjetno područje protestanti R. Bultmann, M. Dibelius i K. L. Schmidt. Katolicima je dugo vremena bilo teško vidjeti išta pozitivno u toj metodi, ali su njezini zastupnici s vremenom modificirali neke svoje postavke tako da je Biblijska komisija izdala god. 1964. *Instrukciju o povijesnoj vrijednosti evanđelja u kojoj kaže da se katolički ezegzet može poslužiti metodom povijesti oblika, kad je to korisno*. Harrington iznosi neka kriva polazišta i zdrave rezultate istraživanja NZ po ovoj metodi, što je prvi put istaknuto na hrvatskom.

Današnji stručnjaci smatraju da je među kanonskim evanđeljima u obliku u kojem su do nas došla najstarije Markovo. Ovo evanđelje obrađeno je u trećem poglavlju (129-160). Ovo je evanđelje rađeno po nacrtu apostolske kerigme, koji je sačuvan u Petrovim i Pavlovim govorima *Djela apostolskih*. Autor nije osobito vješt književnik, ali je vjeran prenositelj izkaza očevidaca i uz to je ugrađivao u svoje djelo književne cjeline koje su već postojale. Pisao je sa svrhom da čitaocima otkrije misterij Isusova identiteta i narav njegova mesijanstva, što pokazuje na teološkim temama o Sinu Čovječjem i mesijanskoj tajni.

Matejevo evanđelje (161-188) u današnjem obliku nastalo je izvorno na grčkom, kad je Matej apostol već pretrpio mučeničku smrt, iako su mu prethodili književni oblici na aramejskom koji su vezani uz djelovanje apostola Mateja (163-164). Na primjeru Govora na gori, koji Marko sasvim ispušta a Luka skraćuje i donosi u drugom kontekstu, Harrington pokazuje kako se redaktor Matejeva evanđelja služio građom te prenosio izreke izrečene u drugim prilikama u Govor koji predstavlja novi Zakon Isusove zajednice (168-176). Matej je građu rasporedio u pet odsjeka koji podsjećaju na pet knjiga Zakona ili Tore te je i tim htio reći da je Isus novi Mojsije. Uz to je narativnu građu tako rasporedio da nakon odsjeka naracije slijedi odsjek govora; i tako Isusova djela bivaju rasvijetljena njegovim riječima. Time je Matej učitelj zajednice, kršćanski robin. Doktrinarnu poruku svoga evanđelja slio je u teme Isusova mesijanstva, Božjeg sinovstva i inaguracije Kraljevstva Božjeg.

Luka je jedini novozavjetni pisac koji nije Židov i stoga u svom evanđelju (189-220) izostavlja ili malo preuređuje one Isusove izreke koje bi njegovi helenistički čitaoci mogli teško razumjeti. U predgovoru izričito priznaje da

⁴ BONAVENTURA DUDA: »Uvod i napomene uz knjige Novog zavjeta«, u *Biblija. Stari i Novi Zavjet*, Zagreb, Svornost, 1968, 295-336.

⁵ WILFRID J. HARRINGTON: *Uvod u Novi Zavjet — spomen ispunjenja*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 519 str, format 20 × 13,5 cm.

se služio izvorima, što mu je omogućilo da kao književnik i teolog ispušta, prerađuje i premiješta građu. On je u Isusovim djelima i riječima naglasio univerzalizam, potrebu molitve, radost, ljubav prema siromasima i odbačenima. Pokazuje srodnost s Pavlom čiji je bio suradnik u misijskom djelovanju. Luka je autor i Djela apostolskih pa njih Harrington obrađuje odmah iza trećeg evanđelja (221-245). Tu Luka donosi teologiziranu povijest prve Crkve koja po Kristovu nalogu djeluje najprije u Palestini gdje je niklo spasenje, zatim prelazi poganima i dolazi po Pavlu u Rim, u središte ondašnjeg svijeta. Time je Luka htio reći da u »vremenu Crkve« od Kristova uzašašća do ponovnog dolaska evanđelje biva propovijedano cijelom svijetu. Pri tome je Duh Sveti grupu Isusovih sljedbenika najprije potaknuo da iz anonimnosti priđu u javno svjedočenje za Isusa, zatim da se kao Crkva otvore poganima ne namećući im kao preduvjet da se moraju požidoviti.

Pavlovske poslanice obrađene su u sedmom poglavlju (247-367). Među njih spada i *Hebrejima*, koju je tradicija jednim dijelom pripisala Pavlu, a danas je na temelju jezika, stila i nauke te poslanice jasno da ju je napisao netko drugi. Sve su poslanice obrađene kronološkim redom: od *Prve Solunjanima* koja je pisana od god. 51. i predstavlja prvi spis Novog zavjeta do *Druge Timoteju* koja je pisana iz zatvora u Rimu, oko god. 67. Poslanice su obrađene po shemi: mjesna Crkva kojoj je dotična poslanica upućena, povod, sadržaj i doktrinarna važnost. Najopširnije je obrađena *Hebrejima*, primjer literarne analize novozavjetnih spisa. Ona je sa stanovišta jezika i kompozicije najdotjeraniji novozavjetni spis a obrađuje Kristovo svećeništvo u usporedbi sa starozavjetnim, privremenim i ograničenim svećentvom.

U poglavlju o katoličkim poslanicima (369-397) obrađene su samo četiri: *Jakovljeva*, *Prva Petrova*, *Judina*, *Druga Petrova*, dok su ostale tri obuhvaćene u posljednjem poglavlju: »Ivanovski spisi« (398-497). Među ivanovske spise spada najprije četvrto evanđelje koje jednostavnošću i dubinom odaje da mu je autor s pravom u djelima grčkih otaca nazvan »Ivanom teologom«. Harrington otkriva plan i glavne misli ovog evanđelja, ispituje njegovu teološku poruku te sličnost i razlike u odnosu na prva tri evanđelja. Od triju Ivanovih poslanica doktrinarno je najvažnija Prva u kojoj je Bog prikazan kao Svjetlo i Ljubav, a naslovnici pozvani da žive u ljubavi kako bi živjeli u Bogu.

Otkrivenje je jedini proročki, odnosno apokaliptički spis NZ. Donosi sedam pisama pojedinim mjesnim crkvama u Maloj Aziji, obrađuje odnose između Crkve i Izraela te odnose između rimske poganске Zvijeri i progonjenog novozavjetnog Naroda Božjeg. Autor je svoje misli tako obukao u starozavjetne izraze i teme da je cijelo djelo prožeto Starim zavjetom, osobito apokaliptičkim dijelovima SZ. Teološki je važno zbog nauke o Crkvi, mučenicima i eshatologiji, iako je najteže među novozavjetnim spisima.

Hrvatska biblijska bibliografija

Namjesto dvadesetak stranica naslova djela koja se čitaocima preporučuju kao pomagala za daljnje proučavanje u engleskom izvorniku Harringtonova djela hrvatski je izdavač, Kršćanska sadašnjost iz Zagreba, smatrao da će biti korisnije donijeti hrvatsku biblijsku bibliografiju u vezi s Novim zavjetom (499-513). Ovu je bibliografiju prikupio dr Jerko Fućak; ona obuhvaća »sva djela i članke izašla na hrvatskom jeziku od 1945. do danas« (str. 499). Podijeljena je na ove podnaslove: hrvatski prijevodi; o hrvatskim prijevodima: rječnici (među koje je ubrojen i onaj Olega Mandića); o Bibliji općenito; biblijske teme; zemljopis, povijest i arheologija; katehizacija i naviještavanje; o Novom Zavjetu kao cjelini; novozavjetne teme; evanđelja općenito; povijesnost evanđelja; sinoptici; Marko; Matej; Luka; Ivan; Isus Krist; Marija; Djela apostolska; Pavao i njegovo djelo; Otkrivenje sv. Ivana. Isti je naš bibličar priradio hrvatsku biblijsku bibliografiju za Stari i Novi Zavjet u jednoj novijoj knjizi prevedenoj s njemačkog.⁶ Tako smo po prvi put u povjesti hrvatske teologije dobili pregled onoga što je u nas pisano o Bibliji,

⁶ Usp. *Praktični rad s Biblijom*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1975, 232-267.

biblijskom svijetu i temama. Time je olakšan rad studentima teologije i svima koji nastoje dublje prodrijeti u riječ Božju ponudenu preko ljudskih pisaca biblijskih spisa.

Iako sastavljač bibliografije kaže da donosi sve knjige i članke, izmakli su mu neki važni naslovi. On tako ne navodi Lachov uvod u NZ; ne spominje Škrinjarov ciklostilski uvod u sinoptike i u ivanovske spise. Izmakli su mu i neki članci; od knjiga napisanih u toku rata trebalo je svakako navesti Schützovo djelo o povijesti novozavjetnog vremena.⁷ Ovaj je bibličar izdao nakon rata i knjigu o Pavlovoj teologiji, ciklostilski i za potrebe svojih studenata na đakovačkoj bogosloviji. Trebalo je, nadalje, pregledati što su pripadnici drugih kršćanskih zajednica objavili vrijedno o Bibliji nakon rata. Ako je marksit Oleg Mandić zaslužio da svojim rječnikom uđe u biblijsku bibliografiju, zaslužili su to i neki pisci ili prevodioci djela koja su izašla u nakladi drugih kršćanskih zajednica; barem onih djela kaja nisu polemična i ne protuslove temeljnim katoličkim stajalištima.⁸

Odlike Harringtonove knjige

1. Osnovna je odlika Harringtona što novozavjetne spise obrađuje sa stano-
višta *književne strukture i teološke poruke* svakog pojedinog. Ako nam Bog svoju riječ upućuje preko ljudskih pisaca te se prilagođuje njihovu načinu izražavanja i književnoj vrsti koju oni odabiru, prva nam je dužnost proučiti ljudsku i književnu stranu Novog zavjeta. U dosadašnjim katoličkim uvodima u Novi zavjet naglasak je bio na svjedočanstvu tradicije o autorstvu i autenciji pojedinih spisa, a nije se puno razglabala književna kompozicija, jezik i stil svakog spisa. Tek iz brižne literarne analize dolazimo do doktrinarne specifičnosti i vrijednosti pojedinih spisa koji pokazuju da su njihovi pisci bili pravi književnici, vjernici i teolozi.

2. Harrington, nadalje, *ne polemizira* ni s katoličkim ni s nekatoličkim bibličarima. Mirno navodi razloge u spornim pitanjima te nenametljivo obrazlaže kojim se mišljenju priključuje. On se rado služi *nekatoličkom literaturom* tamo gdje se ona uglavnom podudara s istraživanjima katoličkih bibličara. Osobito su mu dragi britanski bibličari V. Taylor, C. H. Dodd, te autori koji su sudjelovali u velikom anglikanskom komentaru cijele Biblije *Peake's Commentary on the Bible* (London, Nelson, 1962; posljednje izdanje 1972).

3. Naš autor *sretno odabire građu*, svjestan da na ograničenom prostoru ne može sve reći. Obradio je ona pitanja koja su važna za razumijevanje Novog zavjeta te je ostao bliz i studentima teologije i onima koji to nisu. Dovoljno je s tog stanovišta usporediti njegov uvod s bilo kojim drugim sličnim djelom. On priznaje da se znatno oslanjao na magistralno djelo što su ga na francuskom priredili pod kraj pedesetih godina našeg stoljeća bibličari francuskog jezičnog područja pod vodstvom A. Roberta i A. Feuilleta. Taj je uvod međutim preopširan i uz to pomalo u nekim pitanjima zastario. Među njemačkim protestantskim knjigama ove vrste vrlo je rado čitan i od strane katolika G. Kümmel.⁹ Kümmelova knjiga opsegom je kao i Harringtonova, ali vrvi od bibliografskih podataka tako da se čitalac umori prolazeći povijest istraživanja pojedinog, danas već nevažnog pitanja. Najnoviji katolički uvod u NZ na njemačkom priredio je J. Schmid preradivši A. Wikenhausera.¹⁰ Knjiga ima 677 stranica, od čega 201 otpadaju na opći uvod u NZ (kanom i tekst). Na početku svakog poglavlja donosi obilnu stariju i noviju bibliografiju (među kojom se spominju i Škrinjarovi latinski članci o Prvoj Ivanovoj). Po običaju njemačkih katoličkih bibličara opširno obrađuje prob-

⁷ RUDOLF SCHÜTZ: *Povijest novozavjetnog vremena*, Đakovo, 1942, 96 str. Drugi dio obrađuje »socijalne i moralne prilike židovskog naroda u doba Novog zavjeta« (65—96). Iako je izašlo u toku rata, djelo je i danas jedino te vrste na hrvatskom.

⁸ Usp. na pr. W. H. PAPE: »... da svi budu jedno«, Zagreb, Izdao dr Josip Horak, Kordunska 4, 1971, format 16,5 × 12 cm, 55 str.

⁹ W. G. KÜMMELE: *Einleitung in das Neue Testament*, Heidelberg, Quelle und Meyer, 1970, 467 str.

¹⁰ A. WIKENHAUSER — J. SCHMID: *Einleitung in das Neue Testament*, Sechste, völlig neu bearbeitete Auflage, Herder, 1973, 677 str.

leme koji iskrsavaju usljed protestanskog pristupa biblijskoj poruci i tako postaje neaktualna za čitaoce koji ne žive u protestantskoj sredini. Stoga su hrvatski bibličari s pravom odabrali Harringtonov uvod u NZ koji ne pati od polemike protiv protestantizma niti je opterećen poviješću istraživanja pojedinog pitanja ili preobilnom bibliografijom.

4. Kad bismo trebali primijeniti kategorije »tradicionalnog« ili »progresivnog« katoličkog bibličara, valjalo bi reći da je Harrington *umjereni i razboriti progresist koji piše čitko, jasno i lagano*. Ne samo u ovoj knjizi nego i u drugim djelima.¹¹

KLASIČNA KULTURA ISLAMA

Jerko Barišić

U relativno kratkom vremenskom razmaku od svega četiri godine u Zagrebu su izdane dvije odlične islamske stvari. Prva je *Kur'an Časni* — najveća svetiinja muslimana, posebno Arapa, i dragulj cjelokupne kulturne baštine čovječanstva. A druga je djelo Nerkeza Smailagića: *Klasična kultura Islama*. Ove dvije knjige doista idu zajedno. O *Kur'anu* ne treba govoriti. *Kur'an je Kur'an*. Tim je sve rečeno. Ali njega treba shvatiti, razumjeti. A upravo to nam dostojno čini značajno Smailagićevo djelo. U Jugoslaviji živi preko tri milijuna ljudi muslimanske vjere, a daleko više onih koji je visoko poštuju i cijene te je žele поблиže upoznati. No literatura o Islamu nam je vrlo oskudna. Dok smo sami *Kur'an* imali prevedeni na naš jezik i prije rata, dotle smo u stručnoj literaturi o Islamu vrlo siromašni i poslije rata. Ono što imamo općenito su kraće, nepotpune stvari, ili pak popularnog karaktera. Od novih stvari vrijedno je spomenuti od katoličkih autora Doppelhammera, Jablanovića, Kustića, a od muslimanskih nedavno s francuskog prevedeni *Uvod u Islam* od Muhameda Hamidullaha. No Smailagićevo djelo ih bez sumnje sve nadvisuje. Ne samo opsegom, materijalom, nego i stručnošću, dubinom, kvallitetom, tako da može zadovoljiti i najizbirljivije intelektualne sladokusce.

Inače *Klasična kultura Islama* zamišljena je u dva sveska. Prvi je evo ugledao svjetlo dana, dok se drugi još nalazi u tisku. Izdani prvi svezak ima šest stotina stranica svrstanih u dva dijela: uvod, tekstovi. Uvod (120 stranica) stvarno je duboka studija, monografija o Islamu, potpuno stručna, nimalo popularna. Pogledajmo je!

Prvo je poglavlje Uvoda: *Opće odrednice Islama*. Tu se Smailagić drži Goiteinove četveročlane diobe, koja je inače usvojena kao najbolja. Naime Islam je oblik arapske samorealizacije, novi oblik monoteizma, temelj političkog zajedništva, te nova svjetska civilizacija. Islam je doduše plod arapskog genija, izrašćuje iz arapske podloge. No već od prastanovnika Arabije on sakuplja najviša dostignuća monoteizma koja će kao kamenčić u mozaik utkati u svoj religiozni sustav. Ali Islam nije lokalna novina, njegova namjera i misija je univerzalna. I u slijedu prethodnih monoteističkih religija on

¹¹ Harrington je napisao tri sveska uvoda u SP: opći uvod, uvod u SZ i uvod u NZ. Ovdje smo prikazali hrvatski prijevod njegova uvoda u NZ. Već je preveden i opći uvod te uvod u SZ i rukopis čeka u Kršćanskoj sadašnjosti na objavljivanje.

Ostala Harringtonova djela:

Explaining the Gospels (Tumačenje evanđelja), New York, Paulist Press;

What is the Bible (Što je Biblija), New York, Paulist Press, 1963;

A Key to the Parables (Ključ za parabole), New York, 1964;

The Gospel According to St. Luke (Tumačenje evanđelja po Luki);

The Promise to Love (Nauka Biblije o braku);

Come, Lord Jesus. A Biblical Retreat, (Biblijske duhovne vježbe), London, Geoffrey Chapman, 1968, 207 str.;

The Path of Biblical Theology, (Biblijska teologija), Dublin, Gill and Macmillan, 1973, X plus 438 str.